

DOI 10.33099/2618-1614-2019-9-4-27-33

УДК 355.233

В. І. Алещенко,*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри морально-психологічного забезпечення
діяльності військ (сил) Національного університету
оборони України імені Івана Черняхівського*

Роль гуманітарної освіти у формуванні професійної компетентності офіцера

У статті розглядаються проблеми вищої військової освіти, з'ясовуються роль і місце гуманітарної освіти та її значення для формування національної ідентичності в контексті сучасного наукового дискурсу. Висвітлено основні принципи гуманітарної освіти та її ключові аспекти. Розкриті поняття «hardskills» і «softskills» як основні компетентності, які формують заклади вищої освіти. Зазначається, що у військових навчальних закладах армій провідних країн світу значна увага приділяється викладанню суспільних наук, які сприяють визначенню національної безпеки. Сформовано основні шляхи підвищення ефективності системи вищої військової освіти України відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: освіта, військова освіта, гуманітарна освіта, суспільні науки, компетентність, національна ідентичність.

Вища військова освіта є складовою загальнодержавної системи освіти в Україні. За роки незалежності військова освіта пройшла нелегкий шлях становлення й реформування, й нині триває пошук кращих освітянських та наукових практик, інноваційних технологій з метою вироблення політики стратегічного управління розвитком системи освіти у Збройних Силах України (ЗСУ). На сьогодні більшість офіцерів науково-педагогічного складу вищих військових навчальних закладів мають бойовий досвід, який упроваджується в освітній процес. Активно розвивається співпраця з освітніми закладами країн – членів НАТО, досліджуються нові освітні програми. Вища військова освіта модернізується, набуває нових спроможностей. Випускники вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) після завершення навчання одержують дипломи державного зразка освітніх ступенів «бакалавр», «магістр», «доктор філософії». У цьому контексті ґрунтовного осмислення потребує гуманітарна складова вищої військової освіти як важливого чинника ефективних перетворень у війську.

Постановка проблеми. Підготовка військових фахівців для ЗСУ та сил оборони держави здійснюється за повним переліком напрямів та спеціальностей (спеціалізацій) підготовки військових фахівців та охоплює 70 спеціальностей і понад 150 спеціалізацій. Можна констатувати, що стан вищої військової освіти, темпи й ефективність перетворень, що в ній відбуваються, не повною мірою задовольняють вимоги національної безпеки держави, ЗСУ. Розв'язання цих проблем, шляхи досягнення майбутнього обрису вищої військової освіти, підготовки кадрів викладені в положеннях Стратегічного оборонного бюлетеня України, введеного в дію Указом Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 р., який визначає оперативну ціль 5.2 – удосконалення системи вищої військової освіти та підготовки кадрів. Вимоги, відображені в ньому, реалізуються у відповідних нормативно-правових документах.

Наприклад, Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 25 – Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону, спеціальність 253 – Військове управління (за видами збройних сил), затверджений і введений у дію наказом Міністерства освіти і науки України № 724 від 24 травня 2019 р., у змісті результатів навчання визначає важливим уміння військового керівника організувати військово-педагогічний і соціально-психологічний процес у військовій частині (органі військового управління) та управляти ним; володіти сучасними знаннями з філософської методології воєнної теорії та практики, основами наукового пізнання й уміти застосовувати їх у професійній діяльності.

У Стандарті також визначено, що інтегральною компетентністю випускника є здатність вирішувати складні завдання та практичні проблеми в галузі військових наук, у питаннях управління військовими частинами

родів військ, видів збройних сил та інших військових формувань і правоохоронних органів у повсякденній діяльності та під час спільного виконання ними завдань в операціях угруповань військ (сил) і роботи у складі міжвидових органів військового управління із застосуванням теорії та методів військової науки, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов та вимог.

Водночас у переліку компетентностей випускника цей Стандарт не передбачає здатність підтримувати належний рівень військової дисципліни та правопорядку у військових частинах, вирішувати складні завдання в навчанні та вихованні підлеглих. Крім того, модель підготовки, закладена в зазначеному Стандарті, спрямована на підготовку військового фахівця як члена команди, а не як офіцера-лідера, котрий повинен ухвалювати одноосібне рішення за умов невизначеності, нести персональну відповідальність за виконання наказу, збереження життя і здоров'я підлеглих, їхнього навчання та виховання, бути справжнім патріотом своєї держави [1]. В обсягу освітньої програми мінімум 35% має бути спрямовано на забезпечення визначених загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю. На жаль, цього не передбачено.

Можна також констатувати невідповідність між обсягом гуманітарних знань (гуманітарні, соціально-економічні дисципліни) та можливістю їх засвоєння у відведені для цього терміни; формування різних гуманітарних педагогічних практик; продовження відтворення традиційних форм викладання, що значною мірою вичерпали себе; недостатньо оперативне реагування гуманітарної складової освіти на проблеми й запити сучасності.

Важливим завданням для вищої військової освіти як складової загальнодержавної освіти є докорінне реформування освітнього процесу, спрямоване на збереження кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду, підготовка офіцера «нового типу», який має ключові компетентності професіонала-лідера, вміє працювати в колективі, цінує свого підлеглого, володіє іноземними мовами, спроможного взяти участь у захисті національних інтересів держави. Це дасть змогу пришвидшити впровадження євроатлантичних стандартів і досягнення взаємосумісності зі збройними силами країн – членів і партнерів НАТО.

Отже, на цей час в освіті офіцерів необхідно досягти певного балансу в природничо-науковій та гуманітарній галузях знань. На запитання «чому вчити?» і «як учить?» курсантів (слухачів) у ВВНЗ адекватну відповідь повинні дати вчені. Вища військова освіта має відповідати сучасному етапу розвитку ЗСУ та потребам військ (сил). Питання формування світогляду, української ідентичності, громадянської позиції, військової культури, патріотизму належать до найактуальніших проблем відродження та розвитку українського війська.

Запорукою правильності вибору курсу реформ у системі освіти, зокрема й військової, є застосування практи-

ки формування освітніх цілей відповідними органами, в тому числі експертним середовищем, для запобігання можливих негативних наслідків відсутності плановості освітанських реформ, передусім скорочення блоку соціогуманітарних дисциплін у вищій військовій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням понять «освіта», «розвиток освіти» займалися В. Андрущенко, В. Берека, С. Гончаренко, Л. Гриневич, В. Журавський, В. Кремень, О. Ковальчук, Т. Лукіна, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, С. Сисоєва та інші українські науковці, які здійснили розвідки створення дієвого механізму підготовки і становлення в системі вищої освіти високоінтелектуальних фахівців, здатних забезпечити поступальний суспільний розвиток України.

З'ясування змістовного наповнення понять «вища військова освіта», «гуманітарна освіта» стало предметом наукових досліджень військових учених А. Вітченка, М. Нещадима, В. Осьодла, С. Полторака, В. Радецького, С. Салкуцана, В. Стасюка, В. Телелима, О. Хміляра, В. Чорного, В. Ягупова та ін.

Зважаючи на проведені наукові розвідки в цій галузі, слід наголосити, що більшість дослідників розглядає ці поняття в загальному контексті та не визначає роль гуманітарної освіти у військовій справі.

Сучасна гуманітарна освіта регламентована положеннями Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014 р., у редакції від 16 січня 2020 р.), Проєкту Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018), Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 р. (2013), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017–2020 рр., листа Міністерства освіти і науки України № 1/9-120 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін» від 11 березня 2015 р.

Основи державної політики в галузі вищої військової освіти визначені в законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, наказах і директивах Міністра оборони України, Головнокомандувача ЗСУ та начальника Генерального штабу ЗСУ. Обсяги державного замовлення повністю забезпечують потреби ЗСУ у військових фахівцях тактичного, оперативно та стратегічного рівнів підготовки.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що в середовищі фахівців необхідність гуманітаризації знання для потреб ефективного розвитку сучасної освіти і суспільства є предметом консенсусу. Втім, змістовно-функціональні аспекти гуманітаризації військової освіти все ще залишаються нез'ясованими, суперечливими та двозначними. Одноставних рішень щодо визначення гуманітарної освіти як додатку до технічних і природничих знань недостатньо. Слід констатувати, що, на думку багатьох науковців, актуальною є проблема поєднання гуманітарних, соціальних, поведінкових і «технократичних» галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, надання їм світоглядної виразності,

чітких структурних та ієрархічних пріоритетів. На нашу думку, в наведених дослідженнях недостатньо уваги приділено питанням розвитку гуманітарної освіти у формуванні професійної компетентності офіцера у ВВНЗ.

Метою статті є здійснення цілісного, системного аналізу змісту сучасного стану гуманітарної освіти у ВВНЗ та окреслення основних напрямів її реалізації в контексті європейських вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд ролі й місця освіти у формуванні професійної компетентності офіцера слід почати з визначення основних підходів до розуміння поняття «освіта», яке в загальному значенні трактують як сукупність знань, здобутих у процесі навчання, освіченість як результат процесу засвоєння знань, а також як систему закладів і установ, через які здійснюються ці заходи [2, с. 755].

Енциклопедія освіти визначає її як процес та результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також моральної культури, які у своїй сукупності визначають соціальний вигляд та індивідуальну своєрідність цієї особистості [3]. Також під освітою розуміють духовний вигляд людини, який складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування вигляду людини [4].

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [5].

Водночас вища військова освіта, яка являє собою соціальний інститут і є складовою державної системи освіти, має свою специфіку та повинна відповідати європейським стандартам забезпечення якості вищої освіти, котрі є багатоплановими й охоплюють:

- наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо);
- організацію навчального процесу, що адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки й освіти;
- контроль освітньої діяльності у ВВНЗ та якості підготовки фахівців на всіх етапах і рівнях навчання – від рівня вишу до європейського рівня.

Це дасть змогу гарантувати ефективну підготовку офіцерських кадрів, наукових, науково-педагогічних працівників, зорієнтовану на набутий бойовий досвід під

час проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на сході України, міжнародних операцій з підтримання миру та безпеки [6].

Вища військова освіта має містити гуманітарну складову, метою якої є формування гуманітарних знань, що визначаються реаліями сучасної геополітичної та соціально-політичної обстановки, і яка задана культурним та цивілізаційним розвитком людства. На наш погляд, мова повинна йти не про недооцінку ролі й місця гуманітарних знань у системі професійно орієнтованих дисциплін, а про новітні підходи до їх засвоєння, наповнення змісту гуманітарних знань, орієнтуючись на реалії сучасності.

Слід нагадати, що в історії були періоди, коли гуманітарні знання були домінуючим чинником формування інтелектуальної культури воєначальників (Давні Греція та Рим). Наприклад, у Західній Європі філософія завжди була одним із чинників, які формували інтелектуальну атмосферу, що охоплювала й військовий істеблішмент та військові навчальні заклади. Хоча із часом ці зв'язки втратили свою системність, проблема зв'язків гуманітарних і військових наук у наш час стала навіть більш фундаментальною, ніж це було в минулому. Академічна спільнота сучасних закладів вищої освіти традиційно визнає важливість вивчення таких дисциплін, як філософія, логіка, психологія, соціологія, педагогіка тощо для інтенсивнішого інтелектуального збагачення майбутніх офіцерів збройних сил, проте ґрунтовних спеціальних досліджень на цю тему досі немає [7].

У змісті вищої військової освіти тільки цикл соціально-гуманітарних дисциплін реалізує завдання формування системи філософських, соціально-політичних, психолого-педагогічних, правових знань слухачів, які закладають людиноцентричне підґрунтя у структурі професійної діяльності.

Сутність вищої військової освіти, яка водночас є інструментом та об'єктом реформування Збройних Сил, передбачає: пріоритет національних інтересів і національної безпеки при визначенні її змісту; відсутність жорсткої стандартизації змісту навчання; орієнтацію на базову теоретичну підготовку з гуманітарних, соціально-економічних, природничих та інженерних дисциплін з обмеженою вузькою спеціалізацією (у вищих навчальних закладах); психолого-фізіологічну виваженість обсягу та змісту навчальних програм; престижність навчання, повагу до історії, традицій і ритуалів; напруженість та інтенсивність навчання, особливо з фізичної підготовки; високу вимогливість до військової дисципліни та виконання розпорядку дня; пріоритет практичних видів занять; невелику питому вагу в навчальних планах лекційних форм занять; спрямованість на самостійне оволодіння знаннями [8].

Спираючись на основні підходи до дослідження освітнього процесу, висвітлені в науковій літературі й керівних документах, визначимо основні принципи гуманітарної освіти:

- пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- національно-патріотична спрямованість;
- взаємозв'язок із зарубіжною освітою;
- гнучкість і прогностичність;
- єдність і наступність;
- безперервність і різноманітність;
- зв'язок із життям;
- урахування набутого бойового досвіду у формуванні духовного потенціалу суспільства та належного морально-психологічного стану особового складу.

Слід зазначити, що ВВНЗ мають забезпечити підготовку національно свідомих фахівців з високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, високоморальних; здатних творчо мислити й відповідально діяти згідно з принципами доброчесності офіцерських кадрів; здатних до наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень у нестандартних умовах за всіма спеціальностями та спеціалізаціями, що визначають рівень боєздатності і боєготовності ЗСУ [8].

Ключовими аспектами гуманітарної освіти у ВВНЗ є:

- визначення моделі військової професії, яка відповідала б очікуванням суспільства, перспективам розвитку сектору безпеки та оборони і глобальним технологічним змінам;
- модернізація вищої та базової освіти за військовими спеціальностями;
- сприяння безперервному професійному розвитку та підвищенню кваліфікації військовослужбовців.

Особливу роль у цій царині освіти відіграють такі дисципліни, як філософія, історія, культурологія, політологія та соціологія, психологія і педагогіка, етика та естетика, правознавство, мовна підготовка тощо.

Ретельний аналіз змісту документів, що стосуються стратегії розвитку держави, її Збройних Сил, на заняттях з гуманітарних дисциплін, національно-патріотичної підготовки допомагає майбутнім офіцерам усвідомити військову безпеку як один з елементів структури національної безпеки поряд з безпекою соціальної, політичної, економічної, духовної, екологічної та інформаційної сфер.

Як показала практика, війну необхідно вивчати з філософської, політичної та історичної позицій. Дослідження сутності війни й миру ґрунтуються на знанні природи людини та особистості, законів розвитку суспільства, пізнанні «сплаву» випадкового й необхідного, раціонального й ірраціонального, служіння і свободи. Оскільки війна – породження політики та має політичні наслідки, то, природно, що це вимагає знань сучасного періоду, усвідомлення місця України у світовому співтоваристві, курсу на євроатлантичну інтеграцію, її перспектив за умов глобалізму і завдань внутрішнього розвитку. Курсанти і слухачі, вивчаючи дисципліни, що формують компетентності з історії та культури України, філософії, української та англійської мови, зможуть ознайомитися

з різноманітними ідеологіями, отримати уявлення про демократію як взаємодію (боротьбу) ідеологій, які виражають інтереси окремих соціальних верств, про відмінності держави та громадянського суспільства, розуміти сутність теоретико-методологічних і практичних основ державного та військово-соціального управління, що дасть основу для формування позиції щодо ролі армії як сили, котра не бере участі у внутрішньопартійній боротьбі.

Її кінцева мета полягає в тому, що кожен може реалізувати свої таланти і здібності, володітиме сучасними знаннями з філософської методології військової теорії та практики, засад державницької ідеології, основи якої закладені у статті 1 Конституції України, та їхнього місця в діяльності військового керівника і вмітиме застосовувати їх у професійній діяльності.

Отже, підвищення питомої ваги соціально-економічних та інших гуманітарних знань, удосконалення їхнього змісту й методики викладання сприятимуть формуванню та забезпеченню розвитку високих моральних якостей випускників ВВНЗ як громадян України і захисників Батьківщини [9].

Реформа вищої військової освіти, яка здійснюється сьогодні, ставить запитання: чи достатня в ній гуманітарна складова. Окремі керівники вважають, що гуманітарні науки є обтяжливим «додатком» до професійної освіти. Військово-технічна освіта, безумовно, повинна мати професійну спрямованість, але професійні знання, вміння, навички формуються, зокрема, й гуманітарними, соціально-економічними дисциплінами, і не можна недооцінювати значущості гуманітарних знань.

Виокремимо напрями розвитку компетенцій тих, хто навчається в системі вищої військової освіти, з погляду ціннісно-компетентнісного підходу:

- 1) усвідомлення курсантами (слухачами) гуманістичної стратегії військової реформи, провідної ролі збройних сил у суспільстві;
- 2) розуміння сутності війни як соціально-політичного явища, характеристик сучасного періоду з погляду світової політики та міжнародних відносин, відносин у структурі українського суспільства;
- 3) розробка та освоєння етичних стандартів військового фахівця;
- 4) усвідомлення ролі техніки на сучасному етапі (період переходу розвинених країн до інформаційного суспільства);
- 5) розвиток інструментальних, міжособистісних та системних компетенцій;
- 6) розвиток методологічного інструментарію наукових досліджень тощо.

Аналіз наукових статей з педагогіки та профорієнтації показує, що важливого значення набувають такі поняття, як «hardskills» і «softskills». Вони посіли почесне місце в переліку компетентностей найкращих університетів світу.

Hard skills («хардскілз», з англ. – «тверді навички») – це технічні навички, пов’язані з діяльністю в галузі формалізованих технологій. Цим навичкам притаманні статичні властивості, вони мають вимір та ототожнюються з певними конструкціями; входять до переліку вимог у посадових інструкціях, легко розкладаються на ряд простих та скінченних операцій. Hard skills корелюють із професійними компетенціями [10].

Soft skills («софтскілз», з англ. – «м’які навички») – це особистісні якості, які дають змогу ефективно й гармонійно взаємодіяти з іншими людьми. Набір умінь, навичок і якостей працівника, котрі входять до групи «soft skills», безпосередньо відображає рівень соціально-психологічного розвитку людини, який можна охарактеризувати за допомогою таких навичок: вміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, робота в команді, особистісний розвиток (здатність до навчання), управління часом, ефективне планування своєї діяльності, ерудованість, креативність, вміння працювати з інформацією, стресостійкість тощо [10].

Наприклад, у новій моделі функціонування Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського перелічені засадничі цінності навчального закладу: лідерство-служіння, сміливість, комунікація, різноманітність, відповідальність, професіоналізм, духовність, інноваційність, широта залучення, прагнення до досконалості, інтелектуальне лідерство.

Доцільно до цього переліку додати ще одну цінність: «здатність розв’язувати проблеми». Замовники та роботодавці високо цінують людей, які можуть швидко й ефективно розв’язувати проблеми. Ця навичка може охоплювати звернення до галузевих знань для негайного розв’язання проблеми в міру її виникнення або надання часу на дослідження й консультації з колегами. До навички розв’язання проблем також належать: творчий підхід, вміння проводити дослідження, управління ризиками, робота в команді та управління конфліктами. Цей перелік майже повністю відповідає комплекту компетентностей, що стосуються поняття «soft skills». Як показує досвід, зазначений перелік цінностей формує саме гуманітарні дисципліни.

Практика свідчить, що необґрунтоване скорочення гуманітарних дисциплін у ВНЗ призводить до негативних наслідків: частина курсантів (слухачів) погано орієнтується в системі людських відносин та інтересів, не підготовлена до сприйняття засадничих світоглядних орієнтацій та цінностей. Тому необхідно радикально переломити таке ставлення до гуманітарних дисциплін і стверджувати їхній імідж як провідної галузі знань. Про це переконливо свідчить передовий досвід провідних держав світу [9].

Наприклад, у США постулюється, що значна увага має приділятися викладанню суспільних наук як основи розуміння проблем національної безпеки, підкреслюється, що «розуміння історії, політики, культури і традицій

є важливим для громадянської позиції та критично значущим для усвідомлення того, хто є союзником, а хто противником США». Так, на гуманітарні дисципліни у військових закладах США відводиться до 50% навчального часу на першому курсі, до 30% – на другому, до 60% – на третьому і до 70% – на четвертому. Курсанти поглиблено вивчають політику, історію, психологію, право, соціологію, світову культуру, логіку, філософію, теорію лідерства, літературу, іноземні мови. У результаті випускник військового навчального закладу є високоінтелектуальним, високоосвіченим офіцером, здатним швидко освоїти обраний військовий фах у військах [9].

На всесвітній гуманітарній конференції у Льєжі (Бельгія, 2017 р.) було визначено відповідальність гуманітарних наук у просуванні ідеалів свободи, розумінні довгострокових суспільних процесів, формуванні критичного мислення, їхнє історичне завдання в боротьбі із ксенофобією, нетерпимістю та фундаменталізмом [11].

Знання основ філософії війни, логіки, психології особистості визнається обов’язковим для офіцерів оперативного-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів підготовки. Вони мають навчитися мислити вільно, попри межі спеціальних дисциплін, критично сприймати інформацію, розуміти свою роль і місце в суспільстві, у Збройних Силах, захисті України. Знання в галузі гуманітарних, соціальних та поведінкових наук, соціальної роботи дають можливість якісно оцінювати воєнно-політичну обстановку, впевнено будувати роботу з підлеглими у їх вихованні, підтриманні військової дисципліни та морально-психологічного стану, додержанні принципів соціальної справедливості. Це засвідчується практикою військової служби, самими офіцерами.

Орієнтуючись на кращі західні освітні моделі, слід не забувати про особливості становища сучасної України. Гуманітарна освіта не існує окремо від політичної та суспільно-історичної реальностей. Специфіка української ситуації за умов гібридної війни не дозволяє механічно та беззастережно переносити на її систему освіти всі принципи західного освітнього процесу, а вимагає посилення громадянської та патріотичної складових з урахуванням національних особливостей. Тому гуманітарне знання є важливою складовою системи вищої освіти, що дає можливість сформувати не вузько підготовленого професіонала, а особистість, громадянина й патріота з національною ідентичністю [12].

Ураховуючи події останніх років, коли внаслідок проведених інформаційних та психологічних операцій РФ удалося нав’язати частині населення України сепаратистські та антиукраїнські настрої, подаючи викривлені факти історичного минулого щодо необхідності захисту російськомовного населення, актуальним питанням постає посилення гуманітарної складової в підготовці офіцера. Вона повинна забезпечувати підготовку фахівців з високим рівнем інтелектуального розвитку, професіоналізму, культури, повагою до вітчизняної історії та військових

традицій, які вмюють працювати з людьми, приймати нестандартні рішення в нестандартних умовах.

Розглядаючи сучасного офіцера з позицій усебічного розвитку його особистості, можна стверджувати, що саме гуманітарна освіта виконує ключову роль у вирішенні цього завдання. Сучасні модульні освітні технології, реалізовані у вищій військовій школі, орієнтовані на нову систему знань і дають змогу здійснювати їх поповнення та відновлення за умов безперервної освіти під час усієї служби офіцера. При цьому у ВВНЗ робиться наголос на освоєнні форм і методів отримання знань, на оволодінні ними, оволодінні методологією пізнавальної діяльності, що має яскраво виражену професійну спрямованість. За сучасних умов вища школа України інтегрується до світового та європейського освітнього просторів. Прагнення сучасних функціонерів від освіти привести нашу освіту у відповідність зі світовими та європейськими стандартами не повинне нівелювати безсумнівні переваги вітчизняної системи освіти і насамперед її фундаментальний характер.

При цьому необхідно враховувати, що за умов нових інформаційних технологій знання застарівають з величезною швидкістю. Ці обставини припускають реалізацію ідеї безперервності освіти і пошук нових педагогічних технологій. Сьогодні цілком явно можна простежити тенденцію відставання педагогіки від рівня й технічних можливостей належним чином організованого знання. За цих умов, на наш погляд, для досягнення необхідного рівня кваліфікації та певної компетентності курсантів (слухачів), необхідна постійна педагогічна підтримка викладачів (командирів (начальників)), що мають, зокрема, і бойовий досвід. У військах (силах) потрібен військовий професіонал, який зміг би досягати й підтримувати необхідний рівень кваліфікації та компетентності під час усієї своєї службової кар'єри через систему безперервної освіти.

Підґрунтям процесу оволодіння військовослужбовцями знаннями є застосування знань на практиці, лише в результаті цього вони повністю опанують їх. Зважаючи на це, офіцерам необхідні педагогічні навички, щоб у системі підготовки підлеглих застосовувати знання на практиці, формувати в них прийоми, комбінації розумових і практичних дій. На кожному занятті військовослужбовці повинні переконуватися в тому, що теоретичні знання, які вони засвоюють, – це базис їхньої практичної діяльності, а практична діяльність надає їм конкретний матеріал для свідомого засвоєння теоретичних знань і є обов'язковою умовою оволодіння ними.

Гуманістична стратегія в роботі з персоналом виражається в значущості особистості як офіцера, так і солдата. Шанобливе ставлення до особистості виробляється не під час хаотичних моралізаторських заходів, а під час планомірного формування світоглядної системи, в якій людина є найвищою цінністю. Етичні проблеми, категорії та стандарти поведінки ще потребують теоретичного усвідомлення в межах етики військовослужбовця. Гли-

бока теоретична підготовленість і розвиток професійних навичок сприяє прагненню до особистісного зростання та зацікавленості в знанні, яке формує військовослужбовця збройних сил XXI ст.

Під час вивчення навчальних дисциплін гуманітарного циклу освоюються такі компетенції:

- інструментальні (робота з поняттями, формування навичок вирішення завдання, навички аналізу документів, розвиток професійного мовлення);
- міжособистісні (розвиток здатності формулювати свою позицію, здатності працювати в команді, навички спілкування за умов надзвичайних ситуацій);
- системні (навчитися застосовувати навички володіння прийомами доведення та аргументації, навички дослідницької діяльності тощо) [13].

Водночас необхідно звернути серйозну увагу на «безпеку» вищої військової освіти в Україні, оскільки, втрапивши «пріоритети» – її гуманітарну складову, ми зруйнуємо засади взаємодії збройних сил і суспільства.

На сьогодні вища військова освіта має подолати суперечність між освітньою моделлю, притаманною західним соціально та політично стабільним державам, і реаліями України, котрі визначаються значною відмінністю в соціокультурних цінностях та політикою Російської Федерації, яка їх використовує в так званій гібридній війні [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дав можливість дослідити поняття «гуманітарна освіта» у військовій справі, провідним компонентом якого є концепт («стрижень») – «розвиток вищої освіти в Україні в контексті європейських інтеграційних процесів».

За умов гібридної війни Російської Федерації проти України одним з головних завдань військової освітньої політики має стати формування у військовослужбовців ЗСУ, сил оборони національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності. Це сприятиме сталому розвитку та зміцненню обороноздатності нашої держави.

Важливим завданням є поглиблення інтеграції гуманітарних аспектів вищої військової освіти у формуванні світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, загальнокультурної підготовки, патріотизму. Сучасна концепція гуманітаризації вищої військової освіти повинна спиратися як на набутий національний та іноземний досвід навчання військових фахівців, які мають широку теоретичну та гуманітарну підготовку, розвинене почуття громадянської відповідальності й патріотизму. Слід ураховувати, що до основних світових тенденцій інноваційного розвитку освіти та освітянської системи, поміж інших, належить гуманізація освіти. У цьому контексті доцільно вдосконалити сучасні підходи до побудови системи вищої військової освіти, а саме:

- прискорити опрацювання змін до нормативно-правової бази системи вищої військової освіти;

- формування і становлення військових педагогів нової формації;
- збереження та зміцнення основних науково-педагогічних шкіл за ключовими напрямками підготовки військових фахівців;
- змінити підхід до розроблення професійних стандартів для вищої військової освіти; засадничим наповненням системи загальних, професійних та фахових компетентностей необхідно вважати гуманітарний напрям;
- під час розробки навчальних планів, робочих навчальних планів на навчальний рік забезпечити викладання дисциплін, що формують компетентності з історії та культури України, історії українського війська, філософії, української мови, а також англійської мови як мови міжнародного академічного спілкування (досягнення випускниками ВВНЗ рівня B2 відповідно до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти);
- основною моделлю військового фахівця має бути модель офіцера-лідера, патріота;
- визначати компетентності, які зможуть забезпечити ефективне функціонування спеціалістів протягом усієї військової служби;
- запровадити до освітнього процесу сучасні технології навчання (за підходами «hardskills» і «softskills»), кейс-технології, кредитно-модульну систему організації навчального процесу тощо);
- удосконалення матеріально-технічної бази ВВНЗ.

Будь-які реформи в освіті, зокрема у військовій, завжди супроводжуються певними загрозами та ризиками для інституційної системи держави загалом і для її Збройних Сил зокрема. Тому вони повинні ретельно плануватися на основі наукових підходів, мають опрацьовуватися стратегії, концепції та здійснюватися контроль за перебігом реформ.

Слід розвивати в курсантів і слухачів уміння усвідомлено використовувати потенціал гуманітарних і технічних дисциплін для цілісного й комплексного вирішення професійних завдань військової служби, формування своєї особистості як офіцера-лідера. Це можливо лише на основі міждисциплінарної інтеграції, нової концепції цілісної освітньої програми вищого закладу військової освіти.

Перспективами подальших розвідок у зазначеному напрямі вважаємо подальший моніторинг, оцінювання й удосконалення освітніх програм, розвиток гуманістичної стратегії у військовій справі. Людина була і залишатиметься головним чинником на війні. Світогляд, система цінностей, освіченість, моральність – усе це складові духовного потенціалу й загалом військової могутності Української держави.

Перелік літератури

1. Вітченко А. О. Розвиток системи вищої військової освіти України в контексті сучасних трансформаційних змін / А. О. Вітченко, В. І. Осьодло // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 44–50.
2. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – Т. 5 : Н–О / ред. тому: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. 2, допов. й виправ. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
5. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Державна програма розвитку Збройних Сил на період до 2020 року : затверджена Указом Президента України № 73/2017 від 22 березня 2017 р.
7. Лобода Ю. О. Філософія в системі воєнної освіти / Ю. О. Лобода // Дні науки філософського факультету – 2017 : матеріали доповідей та виступів Міжн. наук. конф. 25–26 квіт. 2017 р. Ч. 9 / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський університет, 2017. – С. 45–47.
8. Полторак С. Т. Перспективні напрями розвитку державного управління системою вищої військової освіти України / С. Т. Полторак // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2017. – Вип. – 2. – С. 309–315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2017_2_40.
9. Стасюк В. В. Гуманізація та гуманітаризація системи військової освіти: вимоги сьогодення / В. В. Стасюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – № 1 (32). – С. 155–160.
10. Федорова Ю. В. Проблеми підготовки керівників у сфері публічного управління та адміністрування в умовах цифрової економіки [Електронний ресурс] / Ю. В. Федорова, К. Є. Бабенко, Я. А. Малихіна та ін. // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2019. – № 3 (30). – С. 501–509 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i30.179926>.
11. Лозовий В. С. Суспільні науки в контексті модернізації освітньої системи в Україні. Аналітична записка / В. С. Лозовий. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suspilni-nauki-v-konteksti-modernizacii-osvitnoi-sistemi-v>.
12. Лозовий В. С. Роль гуманітарної освіти у формуванні національної ідентичності та консолідації суспільства в умовах суспільно-політичної кризи в Україні / В. С. Лозовий // Гуманітарна освіта у вищій школі: історичний досвід, проблеми та перспективи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2018. – С. 3–8.
13. Андрущенко В. П. Метаморфози освітнього планування (огляд концептуального дискурсу передсьогоднішнього дня) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв // Вища освіта України. – 2010. – № 3. – С. 5–14.
14. Суспільно-комунікативні процеси у Збройних Силах України : підручник / за заг. ред. В. С. Чорного. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. – 372 с.